

TALÁLKOZÁS GÖNCZ ÁRPÁDDAL A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG VOLT ELNÖKÉVEL

2003. DECEMBER 2-ÁN,
A BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM OKTATÓI KLUBJÁBAN

2015. október 6-án hunyt el Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság első, 1990 és 2000 közötti elnöke. Közéleti tevékenységét és társadalomelméleti gondolkodását folytatta elnöki ciklusa lezárulta után, és mértékadó személyisége maradt a hazai közvéleménynek. Az itt olvasható beszélgetés 2003-ban hangzott el, elsőként 2004-ben, a Polányiana folyóiratban jelent meg. Napjainkban vita folyik a különböző eszmeáramlatok megújulásának lehetőségéről, nem csak Magyarországon, hanem világszerte. Ezek a viták erőteljesen befolyásolják a közgazdaság-tudomány fejlődését is. Göncz Árpád akkori gondolatai nemcsak eszmetörténeti érdekességet jelentenek, hanem támpontul szolgálhatnak mai polémiáinkban is.

GÁBOR ÉVA MEGNYITÓJA

Üdvözlöm Göncz Árpádot, a Magyar Köztársaság volt elnökét, valamint a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság tagjait, barátainkat és valamennyi itt megjelent érdeklődőt.

Tisztelt Elnök Úr!

1991 őszén, a Budapesten megrendezett UPAC konferencia alkalmából Budapesten járt J. C. Polanyi, Polányi Mihály Nobel-díjas fia. Akkor Ön, mint a Magyar Köztársaság elnöke üdvözölte a konferencia résztvevőit, köztük J. C. Polányit is. A fotó, ami akkor kettőjükről készült, megőrizte azt a pillanatot, amikor társaságunk tagjai elhatározták, meghívják Önt egy eszmeccserére.

Pár hónappal később levelet írtunk Önnek és arra kértük, látogasson el a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaságba. Akkor Ön válaszlevelében azt írta, „ha majd egyszer az időm megengedi, eljövök magukhoz, és akkor egy jót beszélgetünk”. Ennek most éppen 13 éve.

Nagyon szépen köszönjük, hogy betartotta a szavát!

A ma napirendre tűzött témát az élet kínálta, fontosságához nem fér kétség.

Úgy gondoltuk, itt az ideje, hogy a nevünkben szereplő szabadelvűség fogalom jelentését, értelmét, tartalmát, időbeli jelentésváltozását napirendre tűzzük, mégpedig abban a formában, ahogy az a meghívóban szerepel. Arra lennénk kíváncsiak, hogy Önnek mi a véleménye ma, 2003-ban a szabadelvűségről, különös tekintettel arra, hogy hazánkban az elmúlt több mint egy évtized alatt jelentős változások mentek végbe a gazdaságban, a politikai viszonyokban, a kultúrában, az eszmékben.

Mi történt az elmúlt 13 év alatt, hogy ugyanaz a szó, ugyanaz a kifejezés, a nevünkben szereplő „szabadelvűség” alapvető jelentésváltozáson ment át? A fogalom tartalma alakult át? Mi akartuk, hogy megváltozzon, vagy jórészt rajtunk kívül álló okokból történt ez?

A meghívó címében, pontosabban az alcímében azt is kifejezésre juttattuk, hogy nagyon szeretnénk, ha Elnök Úr a maga személyes élményei és tapasztalatai alapján interpretálná a változást. Úgy idézné fel a saját emlékeit, hogy abból levonhassuk a

következtetést, nevünk egyik alkotó eleme, a „szabadelvű” kifejezés a társadalom egyik része számára miért jelent ma egészen más Magyarországon, mint 13 évvel ezelőtt? Miért lett a „szabadelvű” szó bizonyos körökben szitokszóvá? A „szabadelvű” kifejezés bizonyos párt(ok) álláspontjából nézve ma erősen negatív jelentést hordoz. Egy bizonyos fajta pártpolitika a „szabadelvűség”-et és angol megfelelőjét (liberalizmus) összekapcsolja más negatív tartalmat hordozó szóval, pl. a „bolsevik”-kal, s lesz belőle „liberálbolsevik”, ami abszolút pejoratív, illetve negatív jelentést hordoz.

Arra kérjük tehát Elnök Urat, hogy a kérdésünkre adandó válaszába szője bele személyes élményeit, tapasztalatait.

GÖNCZ ÁRPÁD

Kedves Barátaim!

A kérdés súlyos. Nekem az a benyomásom, hogy nincs az az eszmeáramlat, gondolat, ami az idők folyamán ne alkalmazkodnék a mindenkori változó körülményekhez. Kezdjük azzal: nagyon nehéz feladat a magyarországi szabadelvűség mivoltát pontosan meghatározni.

A Polányi Társaság 1990-ben jött létre: a szabadelvűség gyökerei azonban sokkal korábbra nyúlnak vissza. Bármilyen változásokon megy is keresztül egy társadalom, így a magyar is, az előző korszakok mindig meghatározták az utána következő szakaszokat, azok mindig magukba foglalják az előző korokban hozzájuk tapadt jelenségeket és természetesen azt a jelentéstöbbletet is, ami a közvetlenül megelőző időkben tapadt hozzájuk.

A szabadelvűségről meghatározó súllyal azt hiszem, utoljára a tizenkilencedik század végén beszéltek. A trianoni békekötés után a csonka országban a fogalomhoz már egészen más jelentések kapcsolódtak, mint amit az eredetileg hordozott.

A Horthy-rendszer 1919 után visszafordult az előzményeihez, sőt mondhatni, 1920 után talán még mélyebben gyökerezett a múltban, mint korábban, hiszen megmaradtak az előjogok, amelyeket hangsúlyozottabban kellett védenie, és ez meghatározta az egész rendszer színezetét. Következésképpen nem a Horthy-rendszer maga nevezte ki a „szabadgondolkodást” egyes számú ellenségnek, maga az úri rend mindig ellenségesnek tekintette: önmagát „ellenforradalmi” rendszernek nevezte, s ez rányomta a maga bélyegét a nem szeretem „szabadgondolkodás”-ra is.

Az uralkodó eszme logikusan vezetett el a Szovjetúnióval vívott háborúig, az önkéntes hadbalépésig, és logikusan vezetett Teleki Pál halála után a Horthy-féle háborúból való kilépési kísérlet ellehetetlenüléséig...

S mi jött 1945 után? Az 1944–1948 közötti években még azt hittük, hogy itt megszületett a gondolat és a társadalom szabadsága. De kiderült, hogy nem ez történt. Belementünk a legsötétebb sztálinizmusba, abból megpróbáltunk egy forradalommal kimászni, de ez a próbálkozás is kudarcot vallott.

Ha az 1956-os forradalom legfőbb eszmei összetevőjét, a szabadságvágyat meg akarnám határozni, egyszerűen nem tudnék nevet adni neki. Mert mi volt 1956? Fegyveres felkelés? Proletár fiatalok kezdték el, akiknek az első gondolati eszmélése már a börtönben zajlott le, ahol majd minden fiatal kitetővált a mellére vagy a karjára a magyar címet, s ezért mind nagy árat fizetett...

Ami 1956 után következett, az megint csak nem tett jót a bimbózó szabadgondolkodásnak.

Abban a fura helyzetben vagyok, hogy most olvastam el – na persze nem teljes terjedelmében, hanem csak az általam kikeresett részekben – Kádár János életrajzát. Döbbenetes, ahogyan az apátlan, proletárszármazású Kádár a megalkuvások hosszú során át eljutott a szellemi-lelki bomlásig. Hogy egy napon haljon meg Nagy Imre rehabilitációjával! Megkomponálni sem lehetett volna jobban ezt az életet és ezt a korszakot!

Ha ezek után felteszitek nekem a kérdést, hogy mekkora sikerre számíthat a szabadgondolkodás a mai Magyarországon, akkor nem tudok rá válaszolni. Egyrészt azért nem, mert azt hiszem, Magyarország és az egész Közép-Kelet-Európa jelenleg lebegő állapotban van: nincsen tisztában az Európai Unió tagságának jelentőségével, pontosabban milyenségével és jövőjével. Következésképpen bármit lehet mondani, amíg el nem telik a csatlakozás után egy-két év; amíg ki nem derül a társadalom számára, hogy mit is jelent nekünk az Európai Unió.

Az is kérdéses, hogy pontosan tudjuk-e, mit értünk ma szabadgondolkodáson, s hogy ez mekkora felelősséget jelent? Én nem hiszem, hogy a magyar társadalom a fogalommal tisztában lenne. Ha van a szabadgondolkodásra igény, akkor ez az igény ösztönös, s legalább annyira eleven a magyar társadalomban az alávetettség és a „vezérelv” ösztönös elfogadása. Amiben ma élünk, az a kettőnek az öntudatlan csatája. Egy olyan csatatéren folyik a harc, amelynek sem az időbeli, sem a térbeli határait nem ismerjük.

A válaszzal tehát az égvilágon semmit nem tudtok kezdeni. De meg kell mondanom, magam sem tudok. És ha nem akartam biztonságot hazudni, akkor nem mondhattam mást. Elfogadjátok a válaszomat?

Azt hiszem a legjobb, ha párbeszédet folytatunk. Mindenki mondja el a maga véleményét. Nem veszem rossz néven, ha valaki megcáfol, sőt hálás vagyok érte, mert az országnak ebben a lebegő állapotában nem tudom, hogy hol tudnám kivetni – akár gondolatilag, akár társadalmilag – a horgonyt...

GÁBOR ÉVA

Köszönjük az indító gondolatokat és egyben a dilemmát, bár az is lehet, hogy trilemma. Ezt most nekünk együtt kell továbbgondolnunk, mert hiszen azt szeretnénk ezen a mai estén elérni, hogy valami meginduljon bennünk is, tehát hogy továbbjussunk, ne csak egyszerűen ebben az állapotban leleddzünk és várjuk, mit hoz az idő. Most tehát innen gondoljuk tovább a dolgot. Kinek milyen reflexiója, gondolata, ötlete támad ezzel kapcsolatban, mondja el.

KUNSZT GYÖRGY

Előbb felteszek egy kérdést, majd néhány megjegyzést fűzök hozzá. A szabadgondolkodásnak, a szabadelvűségnek történelmileg két vezető nemzete van: az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország. Az amerikai és a francia szabadelvűségi felfogás között történetileg és ma is jelentős különbségek vannak. A kérdésem tulajdonképpen arra vonatkozna, hogy te hogy látod a két vonalnak, az amerikai és

a francia vonalnak a súlyát, arányát, és miben látod a jövőjét? A mondottakhoz hozzá szeretnék fűzni egy-két motívumot. A jelenlegi francia gondolkodást, tehát a huszadik század utolsó harmadának francia gondolkodását – gondolok itt Foucault-ra, Derridára – egy elég erős kritika jellemzi a liberális demokrácia társadalmával szemben. Ilyen súlyú kritika az Egyesült Államokban szerintem nem igen található, ugyanakkor az Egyesült Államokban jelent meg a neoliberalizmusnak egy olyan gondolatvilága, ami sokak számára irritáló, a francia gondolkodás számára is, és itt elsősorban a pénzügyi rendszerre, a pénzügyi felfogásra, Milton Friedmanra gondolok, akinek az amerikai politikai gondolkodásban óriási szerepe van.

Ezeket szerettem volna mondani a két fő vonal közötti differenciának valamilyen érzékeltetésére. Talán ennyi elég itt. Most megismétlem a kérdésemet, hogyan látod ennek a két vonalnak a nemzetközi súlyát és jelentőségét a magyar gondolkodás számára. Ez a jelentőség elmegy egészen a Bush-kormányig.

GÖNCZ ÁRPÁD

Azt hiszem, a magyar gondolkodásmód a jelen körülmények között egyforma távolságban van mind a franciától, mind az amerikaitól, mégpedig – a közgondolkodás kialakulatlanságát tekintve. Míg Franciaországban a szabadságeszme a politikai gondolkodásban mindig is felfedezhető volt, legalábbis a szavak síkján, az amerikai közgondolkodás sokkal egyszerűbb képlet. Itt megint csak a közgondolkodásra gondolok, amit pillanatnyilag a biztonság elvesztése, azaz a biztonság elvesztésének érzése és a sértettség irányít. Ha az amerikai közgondolkodást Bush-sal és Bush cselekvéseinek sorával azonosítom, amiben egy percig sem vagyok biztos, valószínűnek tartom, hogy az alkotóelemeit tekintve egyszerűbb, mint a francia, ami mindig bizonyos elviséget és eszmeiséget tükrözött. Ez persze nem jelenti azt, hogy Amerikában ne volnának olyan gondolkodók, akik pontosan meg tudják fogalmazni, amit mondanak, csak nem vagyok abban biztos, hogy az intellektuálisan megfogalmazott gondolatok ugyanolyan mélyen hatnak az amerikai közvéleményre, mint a francia gondolkodók a francia közvéleményre, ahol a kettő közötti távolság a történelmi hagyományok miatt sokkal kisebb. Nem tudom, igazat adsz-e nekem?

KUNSZT GYÖRGY

Feltétlenül.

GÖNCZ ÁRPÁD

Még abban sem vagyok biztos, hogy a két ország politikáját irányító gondolkodásmód az eszmeiségnél nem mélyebben befolyásolja, illetve határozza meg az olaj-tulajdonhoz való viszonyt, amit persze én mérni nem tudok.

Nemrég beszéltem egy amerikaival, aki elhanyagolhatónak mondta ezt a tényezőt. Én nem hiszem, hogy a politikai döntésekben elhanyagolható lenne. Ez az

egyik. A másik pedig, hogy az amerikai közgondolkodás mindig szoros kapcsolatban állt Európáéval, a szabad Európáéval, vagyis azzal, ami az Európából Amerikába irányuló kivándorlásnak az egyik legfőbb mozgatórugója volt. Csak azt nem tudom, hogy ennek nyomai miért halványultak el. Elég régen voltam az USA-ban, s nem ismerem a közvéleményt meghatározó amerikai gondolkodóknak a jelenlegi véleményét.

Ha én azt mondtam Magyarországra, hogy lebegő ország, akkor ki kell mondanom, hogy pillanatnyilag egy eszmeileg lebegő Európában élünk. Ha meg kellene keresnem az európai közgondolkodás rugóit, azokat azt hiszem, hogy inkább a hétköznapi érdekek körében találnám meg, mint a gondolatiságában. Borzasztó nehéz a kérdésemre valami olyan választ adnom, amit legalább én – a magam részéről – hitelesnek tartok.

Az a benyomásom, hogy Amerika most a nyakára szabadított egy tízesztendő problémát, amely a Közel-Kelet teljes felfordulását vonja maga után, s nagy valószínűséggel – s itt az olajtulajdonos királyi családok uralmára gondolok – ezeknek az elsöprését fogja hozni.

S ez a határok változásával fog járni. Ami szinte megoldhatatlan problémátömeget szabadít fel, s tovább fogja a térség Európától való távolságát fokozni. Az a benyomásom, hogy az Egyesült Államok területének a súlypontja az Atlanti-óceántól a Csendes-óceán felé billen el. Tehát világtörténelmi változással s gondolkodásmód-változással is kell számolnunk földrajzilag, mindenekelőtt a mohamedán területeken. Ha ebben valaminek szerepe van, akkor az sokkal kevésbé a szabadságeszme, mint a mohamedán ideológia, amelyet szabadgondolkodónak aligha nevezhetünk. Nem merek jósolni, de a bőrömmön érzem azt, hogy a következő évtized ma még kiszámíthatatlan változásokat ígér. Bennünket ez a háború a lehető legrosszabbkor ért, az európai csatlakozás pillanatában, az amerikai–európai együttműködés meglazulásának pillanatában, egy olyan háború kitörésének pillanatában, amely a népek közötti kapcsolatban rendkívül súlyos következményeket von maga után. Hogy az amerikai politikai megfontolás minden volt, csak nem naiv, legfeljebb téves, azt biztosra veszem.

Nem tudom kiszámítani, hogy Amerika ebből a háborúból hogyan fog kikeveredni, és mennyi idő alatt. Az az előfeltevés, hogy őket felszabadítóként fogadják, tévesnek bizonyult. Ezt – azt hiszem – már világosan láthatjuk, mindenekelőtt azért, mert az amerikaiak lehetetlen feladatot vállaltak: egy olyan társadalomban, ahol a hit, a sértett vagy a sértettnek vélt hit világa határozza meg a történéseket.

Ahol az amerikai „felszabadítást” úgy fogalmazzák meg, hogy „megtámadtak minket”, attól függetlenül, hogy az ország társadalma önmagában is megosztott. Mindenesetre nem tudom elképzelni, hogy nem szándékosan engedték be az amerikaiakat ilyen akadálytalanul az ország belsejébe és nem készültek fel a hosszú és kiszámíthatatlan földalatti küzdelemre, amit nagyon könnyű érzelmileg indokolni, s még csak nem is kell hozzá eszmei alátámasztás sem.

Nagyon szomorú vagyok, hogy itt az égvilágon semmit, legalább a magam számára kifejecesedett biztató tény nem tudok mondani, mert én sem látom előre, hogy mit hoz a következő két-három év. Pesszimista vagyok, lehet, hogy ez egyszerűen az életkoromból következik. Nyolcvankét éves múltam. Nyolcvankét éves korában az ember a világot már nem ugyanúgy látja, mint fiatalabb korában.

VÁRDY PÉTER

Ha szabad visszakanyarodni az itteni viszonyokra. Természetesen a világpolitikai megoszlás majorizálja a magyar esélyeket. Az lenne a javaslatom, hogy válasszuk szét a liberalizmus egyes hiányzó vonásait, például... javaslatom szerint az egyházat és az államot válasszuk szét, esetleg a hatalmi megoszlást, ami szintén talán releváns, az állampolgári tudatot, amiben Amerika minden politikai zűr és bonyodalmak dacára gondolom, hogy lépéselőnyben van Európával szemben.

GÖNCZ ÁRPÁD

Óriási lépéselőnyben.

VÁRDY PÉTER

És hogyha esetleg más hiányzik is, azért feltehetjük a kérdést, mi a magyarországi esélye a liberalizmus különböző dimenzióinak?

GÁBOR ÉVA

Hadd kapcsolódjak ide egy olyan kérdéssel, ami állandóan foglalkoztat engem, de persze sokan másokat is, s nemcsak most, hanem már korábban is. Vannak nemes hagyományaink. Vannak bizonyos eufórikus pillanatok, nagy történelmi események évfordulóit, amikor nagy a lelkesedés, a tömegek is érzik, hogy itt most valami történik velük és általuk, valami nagy történelmi fordulat előtt állunk. Aztán, amikor az lezajlik, sok minden visszaesik, néha nemcsak oda, ahonnan az emberek megpróbálták előzőleg kibontakozni, kitörni, visszaesik egy előző, egy korábbi állapotba. Beáll valamilyen törés, hasadás, a társadalom szétszakad ellentétes oldalakra, megindul az acsarkodás. Úgy tűnik, mintha valami „átok” ülne rajtunk. Most itt vagyunk a huszonegyedik század elején, s mintha most is megint valami „átok ülne rajtunk” – nem tudunk elszakadni a rossz hagyományoktól, a rossz beidegződésektől...

GÖNCZ ÁRPÁD

Nekem az az érzésem, hogy az „átok” teljesen kézenfekvő. Amikor a magyar társadalom egy évszázaddal ezelőtt a haladás útjára lépett, közbeszólt az első világháború, ami Trianonnal végződött, s ami Magyarországra zúdította a trianoni békét. A tisztviselői és értelmiségi réteg tömegét sodorta el a történelem az elcsatolt területekre, s Magyarországon létrehozott egy, a századvégénél lényegesebben maradibb gondolkodásmódot, amely a hatalmi viszonyokat megpróbálta immár a nemzeti sérelmekre támaszkodva véglegesíteni és megszilárdítani. Ez sikerült is. A bethleni konszolidáció, amely ennek az időszaknak a legsikeresebb szakasza volt, a szavazóképes lakosságnak az arányában 4 százalékra csökkentette le a szavazati joggal rendelkezők arányát, ami Európában messze a legalacsonyabb volt.

A bethleni konszolidáció a véleménynyilvánítás szabadságától szinte teljesen megfosztotta a magyar népet, különféle manőverekkel. Budapesten egy árnyalattal kevésbé, mint vidéken. A parasztságot szinte megfosztotta az életlehetőségeitől. Ugyanez a konszolidáció olyan mértékben gondoskodott a földreform elhárításáról, ahogy arra még Teleki Pál sem mert gondolni. Amikor a háborúba belemertünk, egy, a múlt század végénél maradiabb társadalom ment bele a háborúba, sokkal de sokkal nagyobb társadalmi feszültségekkel terhelten, mint annak előtte.

A második világháború utáni Magyarország első három éve 40 százalékos nemzeti vagyonszétválással társult, ami önmagában is rettenetesen nagy volt, de ehhez még az orosz megszállás is társult. Amiről egyáltalán nem lehetett tudni, hogy meddig fog tartani, de mindenesetre magában rejtette a lehetőséget, hogy nem lesz rövid életű... A fultoni beszéd után teljesen nyilvánvaló volt, hogy minden ellenvéleményt belénk fojt a sztálini diktatúra... Hogy az országban élt a szabadságvágy, ékesen bizonyítja, hogy erre a sztálini diktatúrára forradalommal tudott válaszolni, s ugyanakkor a forradalomnak az eredeti indíttatása, értelmiségi előkészítése és liberális – vagy közel liberális – előkészítése után: proletár eredetű volt. Akik a fegyveres harcot kezdték, proletárok voltak. Én a magyar forradalmat úgy határozom meg, hogy majdnem teljes társadalmi egységet tükrözött, az értelmiség gondolkodó része és a parasztság is támogatta, amelynek az új sérelme az volt, hogy frissen kapott földjét „elkobozták”. De az igazi terhet a munkásság vállalta, amely legtovább védelmezte a munkástanácsok révén a kivívott szabadságot. Amit több száz ember kivégzése követett, s csak rettenetes áron lehetett visszafojtani. S ami akkor állandósult, amikor az ország végül is – tetszik, nem tetszik – tudomásul vette azt, hogy a szovjet táborban a konszolidáció és a gazdasági mozgástér némiképp kárpótolni tudja az elfojtott szabadságvágyat.

Nem vagyok benne biztos, hogy ennek a végén, amikor már a kerekasztal-tárgyalásokkal a rendszerváltás kérdése eldőlt, amikor a kádári szocializmus és a Szovjetunió a végét járta, tisztában voltam-e azzal, hogy a „tisztázódás” helyett a helyzet összekutyulódik, és ma sem vagyok benne biztos, hogy sokkal előbbre járunk.

A jelen pillanatban az ország társadalma kettészakadt. Az a benyomásom, hogy a „fél” és „egész” diktatúrákhoz, a vezérgondolathoz, vezéreszméhez hozzászókot ország társadalma egy esetleges parancsuralomtól többet vár, mint a megvalósult szabadságtól.

Jelen pillanatban a szitkozódás szabadsága és a mocskolódás szabadsága vette át a szólás szabadságát, és a kettő nem ugyanaz.

PALLÓ GÁBOR

Nem fogja értelmét veszíteni, vagy éppen hogy fel fog erősödni a nacionalizmus? Amire azt lehet mondani, hogy a kommunisták csatlakoztak Európához, most Európa elnyom bennünket. Minden keservünket Európára fogjuk. Vissza kellene térni a magyar hagyományokhoz – fogják mondani –, és a nacionalizmus bőven föl-erősödhet. Nekem az az érzésem, hogy az európai csatlakozás újabb talajt ad a nacionalizmusnak és újabb lehetőséget ehhez a gondolkodáshoz.

GÖNCZ ÁRPÁD

Nincs kizárva, hogy igazad van, nem merném azt mondani, hogy nem, de a zsigereimben mégsem ezt érzem, hanem azt, hogy a kicsit túl hangos és feszített szöveg alól kiszalad a talaj.

FEHÉR MÁRTA

Én Palló Gábor véleményét osztom. Én is azt mondom, hogy az antiglobalizációs, antikapitalista és antibrüsszeliánus érzelmek a nacionalizmust erősítik most... De később, amikor a gazdasági nehézségek is sújtanak majd bennünket, amelyek óhatatlanul együttjárnak majd az igazodás követelményeivel, az európai dekonjunktúra, az általános válságos helyzet, a katonai kiadások növelésének kényszere, ezek mind erősíteni fogják a nacionalista érzelmeket, márcsak azért is, mert az európai csatlakozás olyan nemzeteknek való, amelyeknek a nemzeti öntudatuk korábban nem szenvedett sérelmet, vagy másképpen fogalmazva, tudják, hogy kik ők. Nem kell mindennap holmi külsődleges jelképekkel, lózungokkal, ideológiai pillérekkel ezt alátámasztani, nap mint nap elmondani, „én kérem borzasztóan szeretem a hazámat, én magyar vagyok, mindenki mástól különbözöm, jó is vagyok természetesen...”

Én nagyon félek, hogy a nemzeti identitás elvesztésétől való félelem megint csak a nacionalizmust fogja erősíteni.

Azt gondolom, hogy a magyar társadalomban jelenleg a különféle hátteret a nacionalizmus, antiszemitizmus, antiliberalizmus szolgáltatja. Ez a remény nem más, mint a magyar ember jobb élet iránti nosztalgiája. Egyszerűen néphit.

GÖNCZ ÁRPÁD

Biztos, hogy ebben benne rejlik a Kádár-rendszer iránti nosztalgia is.

FEHÉR MÁRTA

Már Ferenc Jóska atyánk, a jó agg császár is megmondta... Azt már régen elfelejtettük, hogy Haynau hány forradalmárt végeztetett ki. Később Ferenc József lett a jó agg császár. A jó Horthy atyánk, a jó Kádár apánk, aki alatt volt egy kis jólét, volt egy kis telkünk, egy kis ez az amaz, milyen kár, hogy vége lett.

Továbbá, 56-tól valószínűleg abban különbözött 1989–1990, hogy 56 az azért belső kezdeményezésre, részben értelmiségi, elméleti alapokra támaszkodva, részben proletár elégedetlenségre támaszkodva indult. De hogy jön ide 1989–1990? Ezt főképpen külső okok váltották ki: a Szovjetunió felbomlása, a gazdasági rendszer ellehetetlenülése, a „tovább így nem megy” felismerése, és itt most nem sorolok fel egyéb tényezőket.

Azt hiszem egy szűk értelmiségi rétegen, a demokratikus ellenzéken kívül senki nem kezdeményezett forradalmi változásokat, senki nem fogalmazott meg forradalmi követeléseket. Sőt, a rendszerváltozást követően nem sokkal legjobb barátaim körében ilyen című írások jelentek meg: „Miért nem láttuk, hogy jön?” Konferenciákat is tartottunk erről. Pedig ebben a demokratikus ellenzék legműveltebb teoretikusai, legtájékozottabb tagjai voltak jelen, akik ilyen írásokat közöltek

És akkor nem beszéltünk még az egyszerű átlag dolgozóról, akiben azután valószínűleg semmiféle igény nem volt a rendszerváltásra, egyszerűen élni akart... És továbbá, ha már egyszer rendszerváltás következett be, akkor legalább az értelmiségnek az lett volna a feladata, hogy megélessze ezt a társadalmat. Hogy ez most mit jelent? Lehet, hogy rossz a hasonlatom, sőt biztosan nagyon rossz, de úgye ismeretes, hogy a „Gruppe 47” írói 1945 után Németországban feldolgoztatták a németekkel azt, amit előzőleg csináltak, amin átmentek, és ez egy hallatlan dolog volt. Vagy később ott volt a Gauck-hivatal, amely az NDK múltját igyekezett feldolgoztatni, a tényeket hozzáférhetővé tenni. Nálunk ez nem történt meg. Túl hamar polarizálódott a Kádár rendszer ellenzéke. Ezért azután a teoretikusan nem tájékozott emberek nosztalgia formájában visszasírják azt, antiglobalisták, antikapitalisták, antieuropaisták lettek.

GÖNCZ ÁRPÁD

Azért itt valamit mondanék. Olvastam az újságban a jobboldaliak „óriási” utcai tüntetéseiről. Hol ide mentek, hol oda mentek. 200 fő vett részt összesen ezeken. A 200 fő arra elég, hogy egy hír az újságban megjelenjen, de ezen kívül az égvilágon semmire sem jó, ennek a társadalmi súlyát szinte nullára taksálom. Egyvalamiben tökéletesen igazad van: a németeknek beleverték az orrát a saját piszkukba, úgy-hogy ők ismerték a szagát. De Magyarországon nem, mert a kommunista rendszer abban a pillanatban, hogy hatalomra került, nagyon szépen felszította a nacionalizmust. A jelszavak még a vörös lobogót is piros-fehér-zöldnek láttatták az emberekkel. Ezért is érzem én lebegőnek a magyar társadalmat...

A mai kettéosztottság szerintem is merőben formális. A sajtó fújja, az emberek egy része valóban nem érintkezik azokkal, akik másképpen gondolkodnak mint ők. De nem hiszem, hogy akik elzárkóznak egymás elől, valóban a magyar társadalom nagy többségét tennék ki, legfeljebb az értelmiségi, vagy kisebb részt a kispolgári rétegek egy részéhez sorolhatók...

A falut, legyünk őszinték, megölték: a nagybirtokrendszer, a törpebirtok regenerálásával, amit mindjárt a változás után sikerült megvalósítani. A törpebirtokosok ma már nyolcvan év felett vannak, belőlük már versenyképes társadalmi réteg nem lesz. A falu csak azért nem szűnt meg, mert lakói nem tudtak Budapestre költözni. Amit nem tudok, mert nem éltem át, hogy a határok megnyílása jelent-e majd valamit, hogy belép-e a tudatba, a magyar közgondolkodásba, formálni fog-e rajta. Mindenesetre külső támogatást az Európai Uniótól egy nacionalista mozgalom Magyarországon aligha kap. Nacionalizmus persze mindenütt létezik, de mindenütt megszünt történelemformáló erő lenni. Nemzetközi támogatás, nemzetközi összekötte-

tés híján, azt hiszem, elhal. Nem tudom. Csak hangosan gondolkodom. Az istenért, ne higgyétek, hogy biztos vagyok az igazamban.

MESTER BÉLA

Rendkívül jellemzőnek tartom az Európai Unióról való gondolkodásunkban azt, hogy pártállástól függetlenül, szinte csak olyan dichotómiák merülnek fel, hogy mi is az Európai Unió, mi a viszonyunk nekünk az Európai Unióhoz és milyen lesz. Olyat nem nagyon hallottam, még az ellenzék részéről sem, hogy mire kellene, hogy szavazzunk egy összeurópai kérdésben, vagy egyáltalán fölvevünk egy összeurópai kérdést, bármit.

GÖNCZ ÁRPÁD

Élményszinten számunkra Európa még nem létezik, gondolati szinten biztos, hogy igen.

MESTER BÉLA

Ez azért jellemző.

GÖNCZ ÁRPÁD

Ismétlem: ami engem ebben az egész mai helyzetben izgat, az az, amit úgy fogalmaztam meg, hogy lebeg az ország. Lehet, hogy nincsen igazam, és ez valóban az életkoromból következik. Politikailag nem szilárd egyik véleményrendszer sem, a szocialista sem, nem szilárd a jobboldal, mert nincsen meg a háttere, mert a trianoni katasztrófáról beszélni ma időszerűtlen. Amikor küszöbön áll a határok megszüntése, nem lehet a határok módosítását követelni.

Én azt szoktam mondani, hogy manapság valamennyi volt szocialista ország lebegő ország. Legfeljebb a lengyel nacionalizmusnak volt valami fogható alapja.

Nem tudom, mi lesz itt két év múlva a fogható alap? Bekapcsolódás Európa gazdasági vérkeringésébe? Az Európai Unió voltaképpen észrevétlenül már itt van. Az idegen tőke tart fenn majdnem mindent. Akik félnek, attól félnek, hogy a kisvállalkozások csődbe kerülnek az Európai Unió behatolása miatt. Ezt az aggodalmat én gazdaságilag nem érzem súlyosnak. Mivelhogy az Európai Unió már itt van.

GARAI LÁSZLÓ

Szociálpszichológus vagyok. Ez utóbbit azért teszem hozzá a nevemhez a bemutatkozásor, hogy mentsem, vagy legalábbis mentegessem, hogy amit kérdezni fogok, az szociálpszichológiai. Szóba került egymástól függetlenül már eddig is, hogy mind a két diktatúrája a huszadik századnak, amelyet a politikai retorika úgy intéz el, hogy tulajdonképpen mindkettő ugyanaz volt, ti. a fasiszta és a szocialista diktatúra. Meg kell állapítani, hogy milyen mértékben volt ugyanaz és milyen mér-

tékben különbözősége ellenére volt ugyanaz. A kettő között éppen témánk vonatkozásában egy nagyon figyelemreméltó különbség van.

GÖNCZ ÁRPÁD

Óriási különbség van.

GARAI LÁSZLÓ

Nem a szabadelvűséghez való viszonyában, mert azt mind a kettő utálta. A szabadelvűségnek a névadóját, a szabadságot az egyik diktatúra leplezetlenül és gátlástalanul és egyértelműen utálta, a másik pedig tulajdonképpen ideológiáját és praxisát nem igazán vitte odáig. Amikor 45-ben felszabadultunk, akkor egy ideig volt a praxisnak egy olyan része, hogy feltartott ököllel a rotfrontnak a jelképére azt mondtuk egymásnak, hogy „szabadság”. Ez akkor néhány évig így kitartott. De a továbbiakban is a szabadságnak volt egy nagyon erős retorikai vonzereje a diktatúra minden rétegére. Most az érdekelne engem, hogy szerinted mi lehet ennek az oka... Azért érdekel, mert nagyon fontos következménye lehet ennek a különbségnek egy olyan országban, amelyik tulajdonképpen mind a két diktatúrába belekóstolt. Abban nem hiszek, hogy a Horthy-rendszer elintézhető volna a retorika mentén, hogy „Horthy-fasizmus”. 1945 előtt is volt egy időszak, amikor egyértelműen fasizmusnak lehetett mondani azt, ami itt kezdett alakulni, szerencsére nem tartott soká, de fennállt és tulajdonképpen egy olyan társadalom jutott el 56-ig és tovább, a nyájas 60-as évekig és a kevésbé nyájas 80-as évekig, amelyeknek még ma is élnek olyan tagjai, akik mind a kettőből hoznak élményeket. Mi lehet az oka annak, hogy ez a fantasztikus erőteljes különbség a szabadság tekintetében fennáll? Nekem van egy feltevés, ez nem történelmi, mert nem vagyok történész, mégkevésbé politikai, hanem szociálpszichológiai. Nem arról van-e szó – kérdésként fogalmazom meg –, hogy legalábbis Magyarországon a bolsevik típusú totális diktatúra erőteljesen próbálta kötni magát és nem is eredménytelenül 1848-hoz és ezen keresztül azután majdnem közvetlenül – más országokban egészen közvetlenül esetleg – a francia forradalom hagyományához, ami kifejezetten a szabadság jegyében zajlott. De hát az egész tizenkilencedik század tulajdonképpen szabadságharcoknak és szabadságharcok leverésének volt a története, és példának okáért egyenlőségi harcoké. Ezt azért említem meg, mert megint csak úgy néz ki, hogy a huszadik században viszont nem a szabadság volt az időszerű lobogó, amely alá odagyültek az emberek, legfeljebb szabadságnak nevezték azt, ami a szabadságnak éppenhogy diametrális ellentéte volt, viszont a másik nagy értéknek és szintén a francia forradalomra visszanyúlóan nagy értéknek, az egyenlőségnek a lobogója volt. Hogy ez a kettő egymást milyen mértékben zárja ki, annak nagy irodalma van, és persze tapasztalatból is tudjuk mindannyian. De az én aggodalmam – mert én is aggodalmakkal teli jöttem ide erre a beszélgetésre, és egyelőre semmit nem csökkentek az aggodalmaim – az aggodalmam az, hogy ez a fajta kettőség, hogy van egy olyan évszázad, amely az egyenlőség jegyében vezeti a maga tömegmozgalmait és közben időnként úgy csinál, mintha a szabadságról lenne szó.

Említetted, hogy Brüsszel nem lesz partner a magyar nemzeti retorika számára, a magyar nacionalizmus számára, ez teljes mértékben igaz. Ellenben a magyar nacionalizmus azért két értékben fogalmazódott meg: szabadság és nemzeti függetlenségi háború. Nem véletlen, hogy 56-ot a dolgokhoz valamelyest értő Lukács György forradalomnak mondani vonakodott ugyan, de szabadságharcnak mondta, nagy bosszúságára a hatalomnak. Tehát ha nemzet helyett szabadságot mondunk ilyen összefüggésben, arra esetleg Brüsszel egyelőre lehet vevő, vagy ha nem Brüsszel, a brüsszeli központban működő újságok, sajtó. És az egyáltalán nem jó prognózis, ha embereknek, akár egyéneknek, pláne egy egész nemzetnek, s pláne több nemzetnek egyszerre ilyen – régen úgy mondtuk volna – hamis tudattal kapcsolatos eszmékedése van. A hamis tudatot más néven a szociálpszichológia is ismeri, vagy Freud mondjuk, és igazán nincs jó véleménnyel róla és hogy miért, az ismeretes.

GÖNCZ ÁRPÁD

Nekem az a benyomásom az Európai Unióhoz való csatlakozással kapcsolatban, hogy a „szabadság” szó politikai értelmében vett csodajellege megszűnik. Ha a „szabadság” szó valamivel megtelik, akkor az ország harminc százalékának az egyetemes vágya teljesül.

VÁMOS TIBOR

Nagy eseményekhez kötünk folyamatokat. Különböző szociológiai rétegeknek a csatlakozáshoz való viszonya az nagyon is az idő, a hely és a körülmények függvénye. A természettudományos világ a 70-es évek óta már csatlakozott Európához. Az a helyzet, hogy nemcsak a befutott emberek, hanem a legfiatalabb emberek is viszonylag szabadon utaztak, szabadon kommunikáltak és szabadon gondolkodtak. Ahol beleszólt az életükbe a hatóság néha, az is inkább afelé tolta az embereket, hogy csatlakozzanak. A határ mentén, a szlovák-magyar határ mentén, ahol viszonylag kicsik az életszínvonalbeli különbségek, ma már teljesen természetes dolog az, hogy vasárnap valaki átmegy Szerencsre a cukrászdába. Gyakori, hogy odajönnek és azt mondják, délben megyünk át és vice versa... És van egy réteg például Budapesten, amelyik azt mondja, hogy hétvégén kimegyünk Bécsbe és megnézzük a most nyíló kiállítást és jobban vannak informálva arról, hogy a Kunsthistorisches Múzeumban mikor nyílik meg valami, mint hogy a Múcsarnokban mi van... Úgy hogy nagyon különböző a rétegeknek a viszonya Európához... Azért említettem a cukrászdát, mert az úgynevezett egyszerű embereknek az életformájához tartozik a határ közelében az, hogy számukra nincsen határ és viszonylag kevesebb az előítélet. Nem lehet azt mondani, hogy nincsen, de az előítélet kb. olyan mértékű, amekkorára éppen az adott viszonyok között az életszínvonal, a munkanélküliség stb. terén elviselhető. Ez egy nap alatt persze nem változik és nem is fog változni semmi. Ezért is kellene megmondani az embereknek, hogy ez nem május elsejei ünnepség. Ez elég sok évig fog tartani, mint ahogy a közös pénz bevezetése is. Ez rétegfüggő. A kérdés az, hogy mennyire sikerül olyan feszültségeket oldani, amely feszültségek alkalmasak arra, hogy az adott politika ma kihasználja a feszültségeket. Kivétel

képeznek a frusztráltak, kivételt képeznek azok, akik nem tudnak a maguk területén, akár a viszonyok miatt, akár saját gyenge képességeik miatt elhelyezkedni.

Itt zárójelben megjegyzem, hogy az egyetemeken általában van egy ellenállás a kétfokozatú oktatással szemben. Ha meg fogjuk nézni, hogy rengeteg frusztrált ember van, aki azt hiszi, hogy ő valódi mérnök, vagy valódi orvos lett, azáltal, hogy mindenkit beengedtek az egyetemre és mindenkit átengedtek és nincsenek fokozatok ezekben, az – mint láttuk – egy csomó országban súlyos feszültséget okozott. Ezeket a feszültségeket használják ki a politikai kalandorok arra, hogy instabilitást hozzanak létre. A kérdés az, hogy mekkora lesz az európai gazdaságnak és az európai társadalomnak a belső stabilitása ahhoz, hogy ezt ne csak ellensúlyozza, de a robbanást megakadályozza.

Amióta a római birodalom Európát teremtette, azóta eszmeileg az értelmiség jobb rétegeinek nem volt más fogalma sem, hiszen a nemzeti fogalmak is csak később léteztek. A kérdés most is az, hogy mennyire lesz az európai világ a lehetőségekhez képest stabil. Teljes stabilitásban sohasem reménykedhetünk, a teljes stabilitás a fejlődést is visszaveti.

GÖNCZ ÁRPÁD

Azt hiszem, tökéletesen igazad van. Itt egy kulcsszót használtál, a frusztrált embert. Tudniillik a frusztráltság érzése még csak nem is társadalmi réteghelyzettől, osztályhelyzettől függ. Egy egyetemi tanár is lehet frusztrált. A csatlakozásnak sikere, ha a frusztrált emberek hányada csökken. Abban korántsem vagyok biztos, hogy a legalacsonyabb gazdasági szinten élők nagy tömege frusztráltabb lenne, mint a középrétegek tagjainak egy jelentékeny része. A frusztráció megszüntetésének a kulcsa, azt hiszem, kevésbé politikai mint gazdasági jellegű.

VÁMOS TIBOR

Elsősorban gazdasági. Ott kezdődik. Ott ahol prosperitás van, kevesebb a frusztráció. „Leben und leben lassen”. Akinek valamilyen kis vagyona van, stabilizációra törekszik. A kádárista stabilizációnak is ez volt az alapja. Az emberek kimentek és művelték a maguk kis kertjét és nem mentek el tüntetni. Később elkezdődött a gazdasági feszültség és akkor Európával szemben nagyon megnőtt az elvárás.

Legyünk optimisták és ezt terjesszük is.....

GAÁL BOTOND

Debrecenből jöttem erre a beszélgetésre. Debreceni módon szeretném megközelíteni a témát, illetve a kérdésemet feltenni. Debrecen Európa legnagyobb falva. Debreceni szemmel nézve a liberális gondolkodás úgy van, ahogy elnök úr is bemutatta, hogy koronként változik. A kor más és más tartalmat ad neki. Más volt Kossuthnak a gondolkodása, liberális gondolkodása, más volt Könyves Tóth Mihályé, Kossuth ideológusáé, a debreceni nagytemplom lelkészéé, más volt később Balthazar Dezsőé, aki egy igen markáns liberális gondolkodó volt és más volt Tisza Istvá-

né, aki szintén politikai berkekben és egyházi berkekben is igen nagy tekintély volt. Sőt Balthazar Dezső református püspök mögé több mint ezer református lelkész zárkózott fel, éppen az ő liberális gondolkodását követve. Ő ugyanakkor élesen szembenállt Tisza Istvánnal. Az az érzésem, hogy amit a mai liberális gondolkodás megjelenít, bizonyos dolgokat, szabályszerűségeket össze lehet vetni a múltban történetekkel... Most nem akarok Kossuthról beszélni, de például Balthazar esetében, aki országos ismertségű ember volt a szabadelvű gondolkodásban, arról volt szó, hogy valamiképpen a társadalmi igazságtalanságtól kellene megszabadulni és haladni valamiképpen felfelé, az igazságosság felé. Ez jelentette a szabadelvű gondolkodást Balthazar esetében. Tisza István esetében azt jelentette, hogy valamiképpen megszabadulni a tekintélyelvűségtől, mert ő egyszerűen ezt látta visszahúzó erőnek. Az én kérdésem tulajdonképpen elnök úr az lenne, hogy a mai liberális gondolkodásban mi az a béklyó, amitől szeretne a liberális gondolkodás megszabadulni és akkor már mindjárt jobban látjuk az egész kérdést. Merrefelé akar menni, merre felé akarja vinni a nemzetet, a népet, a gondolkodásmódot és akkor talán látunk valamit belőle, hiszen ez volt a gondja a korábbi történetileg belátható gondolkodásmódoknak, valami nyűgtől, valami béklyótól megszabadulni és min-dig egy valamilyen jobb lét felé vinni a nemzetet, az országot. Ami pedig az Európai Unió kérdését illeti, tényleg kapcsolódik ehhez a problémakörhöz. Én Debrecenből nézve egészen másképpen látom. Nem látom annyira pesszimistán mint elnök úr.

GÖNCZ ÁRPÁD

Én csak bizonytalan vagyok, nem pesszimista.

GAÁL BOTOND

Valamiképpen az az érzésem, hogy az Európai Unió kérdését nekünk magyaroknak nem úgy kell nézni, hogy itt az Európai Unió és mi majd felülünk az Európai Unió szekerére és vitetjük magunkat a történelemmel és akkor majd lesz valahogy, most ezt várjuk el, most ezt kapjuk, lesz, ahogy lesz. Van egy másféle gondolkodás is szerintem, az, hogy én mit viszek az Európai Unióba, én mivel járulok hozzá az Európai Unió értékeihez és az európai népek közösségéhez. Én magam irányítom a történelemnek az irányát és a saját sorsomat, azáltal, hogy én az értékeimet hozzáadom az európai népek, nemzetek közösségének az értékeihez.

Szerintem ez már inkább egy pozitív gondolkodás, és nem annyira lehangoló és ad legalább egy kis lelki erőt. Igazából egy kérdést tettem fel, a második csak a véleményem megfogalmazása volt. A mai liberális gondolkodás, az hogy milyen béklyótól kell ma megszabadulni.

GÖNCZ ÁRPÁD

Borzasztó nehéz válaszolni rá. Először is meg vagyok döbbenve, hogy pesszimistának éreztétek, amit mondtam, én csak azt mondtam, hogy nem tudom. Nekem az a benyomásom, hogy a határok megszűnte már ad egy bizonyos szabadságtudatot. Már nagyon közel állunk ahhoz, hogy azt tudjuk mondani, Kárpátalja

és talán Erdély kivételével, a határok átjárhatósága most már Bécs felé, nyugat és kelet felé, a szomszédos országok felé is: valóság. Én úgy érzem, hogy amivel tartozunk magunknak és Európának, az a nyitottság, a gondolkodásbeli nyitottság. Gazdasági nyitottságról már nem kell beszélni, mert az majdnem megvan. Nem hiszem, hogy döbbenetes és nehezen elviselhető vagy szembetűnő változásokat jelentene az Európai Unióhoz való csatlakozásunk gazdasági vonatkozásban. Attól nem félek, hogy a vállalkozó kedvet és a boldogulási lehetőségeket csökkenti a középrétegek vagy a kisvállalkozók számára. Mi elsősorban magunknak tartozunk a nyitottsággal.

Egy kicsit sok a jelszó, és kicsit kevés a jelszavak mögötti tartalom, ez aggaszt engem, mert amikor a tényleges érdekkülönbségeket nem tudom felfedezni, akkor kitalált érdekkülönbségről beszél mindenki, és megpróbálja az országot kettévágni, és Európát Magyarországtól, Magyarországot meg Európától a szavak szintjén elvágni. A szavak szintjén, mert itt a folyamatokba elég nehéz politikailag beleszólni. A liberalizmusnak az volna a lényege, hogy nyíltan merjük kimondani a dolgokat. Még a néven nevezett nem létezőt is néven nevezni. De ez borzasztó nehéz. Ebben hihetetlen mértékben bűnös a sajtó a fékevesztettségével. A nem létező különbséget, a nem létező érdekkülönbségeket hangsúlyozza naponta egyre idegesebben, egyre türelmetlenebbül. Lehet, hogy ezt kiveti magából a társadalom, mert lassan olvashatatlaná és elfogadhatatlanná válik a sajtó. Ha ez sikerül, a hazugság súlya csökken, annak ellenére, hogy a hangereje nő. A folyamatok meghatározottak, abban majdnem biztos vagyok. Ami itt Magyarországon ma „belpolitika” címen folyik, az a folyamatokat alig-alig befolyásolja. Csak éppen a folyamatok tudomásulvételét nehezíti és teszi terhessé. Ha azt mondom, hogy jelen pillanatban a liberalizmus egyenlő a türelemmel, egyenlő a negatív jelenségek negatív voltának tudomásulvételével, akkor ez a negatív folyamatokat pozitívvá változtatja. A semmibe kiáltott szó érvénytelensége előbb-utóbb nyilvánvalóvá válik.

PALLÓ GÁBOR

Gyakran olvasni olyan természetű cikkeket, amelyek nem keltik fel az emberek érdeklődését. Az az érdekes, hogy ilyesféle gondolatok mindenkiben megfogalmazódnak és mindenki csak legyint.

GÖNCZ ÁRPÁD

Ha ez így van, azt kell mondanom, alapjában véve egészséges ez a társadalom.

PALLÓ GÁBOR

A napi kérdés mindig az, ki mit lopott. Egy ilyen dramaturgia vezényli a gondolkodást.

VÁMOS TIBOR

Lop, aki hozzáfér.

GÖNCZ ÁRPÁD

Volt valaha olyan korszak, amikor az, aki hozzáfért valamihez, nem vágta zsebre?

VÁMOS TIBOR

Nem.

GÖNCZ ÁRPÁD

No látod.

STRIKER GYÖRGYNÉ

Elnézést kérek, egy kicsit vissza szeretnék menni ezektől a jelenlegi nagyon aktuális kérdésektől, vissza egy kicsit a demokráciához. Koromnál, adottságomnál és családi viszonyaimnál fogva nagyon sok társadalmi viszonyú országban éltem. Éltem diktatúrákban, enyhe demokráciákban és az volt számomra egy óriási élmény, hogy a roosevelti Amerikában éltem körülbelül 10 éven keresztül. De ez a roosevelti Amerika se volt valami abszolút ideális, mert azért például az 1940-es években ha az ember lement délre, akkor bizony az volt a helyzet, hogy a fekete ember le kellett, hogy térjen az útról, ha szembejött egy fehér ember. Az volt a helyzet, hogy az állomásokon a feketéknek külön volt a pénztár és a fehéreknek külön volt a pénztár. Nem óhajtom ezt tovább részletezni. Én ott tanultam meg a demokráciát, ott tanultam meg a liberalizmust fiatal koromban mint vegyész.

A naív hazaszeretet – nem akarom nagyon hangsúlyozni – hozott vissza bennünket Magyarországra. Építeni akartunk itt – nem a szocializmust –, azokon a területeken akartunk dolgozni, ahol annak idején megálltuk a helyünket Amerikában. És amikor a 70-es években visszatértünk látogatóba Amerikába, óriási fejlődést tapasztaltunk a kisebbségi viszonyokban. Fantasztikus volt, hogy az amerikai demokrácia hogy meg tudta oldani a kisebbségi kérdést. A feketék minden pozíciót el tudtak foglalni, elegáns áruházban, női fehéreneműt adott el fekete elárusító, ami annak idején, a 40-es években teljesen elképzelhetetlen volt. Ez egy óriási élmény volt.

Ami itt nálunk kialakult a rendszerváltozás óta különösképpen, az döbbenetes... El volt fojtva a kisebbségek elleni ellenérzés, és ez most felszínre tört. Rettenetes érzés, hogy ez most felszínre kerülhetett. Teljes szívvel a rendszerváltozás mellett voltam, mint volt műszaki, mint nagymama és mint dédnagymama. Teljes szívvel akartam, hogy itt a változás olyan legyen, hogy a liberalizmusnak, a demokráciának a legjobb ismérveit tudjuk megvalósítani. Iszonyatos dolgok történtek a Rákosi rendszerben, 1956 után a rettenetes pártfegyelem, amit megköveteltek, mert megtanulták a szovjetektől, az valami iszonyatos lehetett. Amiért tulajdonképpen ezt az egészet elmondtam az az, hogy arra kérném az elnök urat hasson oda, hogy most azok a viták, veszekedések, amelyek embertelenek, amelyek nem európaiak, ami azokban a pártokban folyik, amelyek Európába kell, hogy vigyenek bennünket, tehát elnök úr minden erejével, szívével, jószágával. hasson oda, hogy enyhüljön ez

az ellenszegülés, ez az egymásnak való nekimenés annak érdekében, hogy tényleg be tudjunk jutni európai módon Európába.

GÖNCZ ÁRPÁD

Nem akarom túlbecsülni a magam befolyását. Kérdezek valamit: ebben a rettenetes üvöltözésben, ami körülöttünk van, úgy érzi-e, hogy tömegigény, amit megfogalmaz ? Mert ha nem, akkor önmagának ássa meg a sírját. Előbb-utóbb nem lehet megérteni sem, hogy ki mit ordít.

GARAI LÁSZLÓ

Nem volt, de kibontakozóban van ez az igény

GÖNCZ ÁRPÁD

Gondolod, hogy mindenki bűnös, akinek lakása van, mert lassan itt tartunk...

GÁBOR ÉVA

Ezt lehet szítani, lehet mesterségesen felerősíteni megfelelő eszközökkel. Hogy ezek az eszközök mennyire virulensek, mennyire képesek tartósan az emberek tudatába, akaratába beépülni és ott stabilizálódni, ez egy más ügy. A kérdés az, hogy ez magától halványul, gyöngül, hal el majd, vagy hogy legalábbis elviselhetlenné válik. Ennek a folyamatnak, ami lebontja, legyengíti, lehetetlenné teszi, nevetségesé teszi, kihúzza alóla a talajt, ennek érdekében kell erőfeszítéseket tenni.

GÖNCZ ÁRPÁD

Egyet tudok: nem vagyok ifjú Petőfi. Ha én a Nemzeti Múzeum lépcsőjére felállok és elszavalom a „Talpra magyart”, annak semmi hatása nem lesz.

Nagyon úgy néz ki, hogy elérkeztünk a beszélgetésünk végéhez, anélkül, hogy bármiféle összefoglalást adhatnánk.

GÁBOR ÉVA

Ez egy olyan típusú beszélgetés, kollektív nyilvános meditáció volt, amit lehet és kell folytatni, de ma fel kell függeszteni. Maradjunk most abban, hogy egy más alkalommal folytatjuk a témát. Elnök úr azt javasolta, nézzük meg majd két év múlva mi lett a helyzet.

GÖNCZ ÁRPÁD

Én készségesen benne vagyok; ha még élek, folytassuk két év múlva a vitát. Persze jótállást nem vállalok, hogy megérem azt a két évet, de bízunk benne. Bíz-

zunk abban, hogy a helyzet javunkra fog megváltozni, hogy a jövő meghozza a megoldást.

GÁBOR ÉVA

Megköszönöm Göncz Árpádnak, hogy eleget tett a meghívásnak és fáradhatatlanul reflektált a kérdéseinkre. Köszönöm a megjelenteknek, az aktívan résztvevőknek a hozzájárulását. A mai műhelyvitát berekesztem.

Budapest, 2004. április 10.

SZERKESZTETTE GÁBOR ÉVA